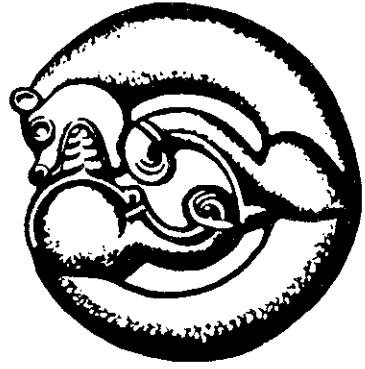

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

ЧОТИРИКАМЕРНІ СКЛЕПИ СИНТАШТИНСЬКОЇ ДОБИ

В. В. Отрощенко

Звернено увагу на оригінальний тип поховальних споруд — чотирикамерні склепи.

Матеріали з могильника на р. Синташта, дослідженого В. Ф. Генінгом, наблизили нас до розуміння подій, що призвели до переходу від середнього до пізнього бронзового віку. Пам'ятки синташтинського типу досі не виділено ще в окрему культуру й сприймаються більшістю дослідників як хронологічний горизонт. Та археологічно фіксується поширення синташтинських комплексів у Європі аж до лісостепоного Подоння. Серед розмаїття поховальних споруд цієї доби (XVII—XVI ст. до н. е.) звернемо увагу на видовжено-прямокутні склепи, орієнтовані у меридіональному напрямку. Їх особливістю є позначений вертикальною віссю центр. Зразковою спорудою такого типу є склеп пох. 19 могильника Синташта¹. Доцільно навести його основні конструктивні елементи.

Яма розмірами 3,4×1,95, глибиною 2 м облицьована вертикально поставленими дошками. Торці дошок зафіксовано в ровику, викопаному попід стінами ями. Центральний стовп, закопаний досить глибоко, виконував не лише опорну функцію, на що вказує В. Ф. Генінг², але й розподіляв простір могили на сектори (рис. 1, 4). Кістяк дорослої людини у південно-західному секторі орієнтовано на південь—південний схід. Сусідній, південно-східний сектор був вільним, а в північних секторах встановлено дерев'яну колісницю з частково вкопаними колесами.

Думку про чотирисекторну конструкцію могил з центральним стовпом підтверджує склеп пох. 3, кург. 1 Ширяєвського могильника, що у Калачевському р-ні Воронежської обл. Впускне поховання здійснено у великій ямі (3,7×2,7 м), заглибленій на 1,3 м в материк. Тут уже 9 стовпових ям, включаючи центральну, розподіляють простір склепу на чотири рівні сектори (рис. 1, 1). Кожен з них обмежено чотирма стовпами. Показово, що для поховання використано лише один, північно-східний сектор. Чоловіка двометрового зросту покладено на підстилку і зорієнтовано на північ—північний схід. Порфіритове навершя булави біля кисті лівої руки та кістяне «кільце», знайдене в сусідньому секторі, складають весь інвентар. «Конструкція мала на увазі, певно, можливість доступу до небіжчика і в подальшому для здійснення певних обрядових дій», — відзначає В. І. Погорслов³. Слід додати, що доступність склепу для відвідин дозволяла також здійснювати у вільних секторах нові поховання. Тож споруди, конструкцію яких ми аналізуємо, були склепами у прямому значенні цього слова. Не можна лише погодитись з належністю цього склепу до пам'яток ямної культури. Адже булави з держакми, прикрашеними набірними кістяними кільцями, з'являються на початку доби пізньої бронзи саме у похованнях воїнів-колісничих.

З опублікованих матеріалів можна послатися на склеп пох. 5, кург. 1 у

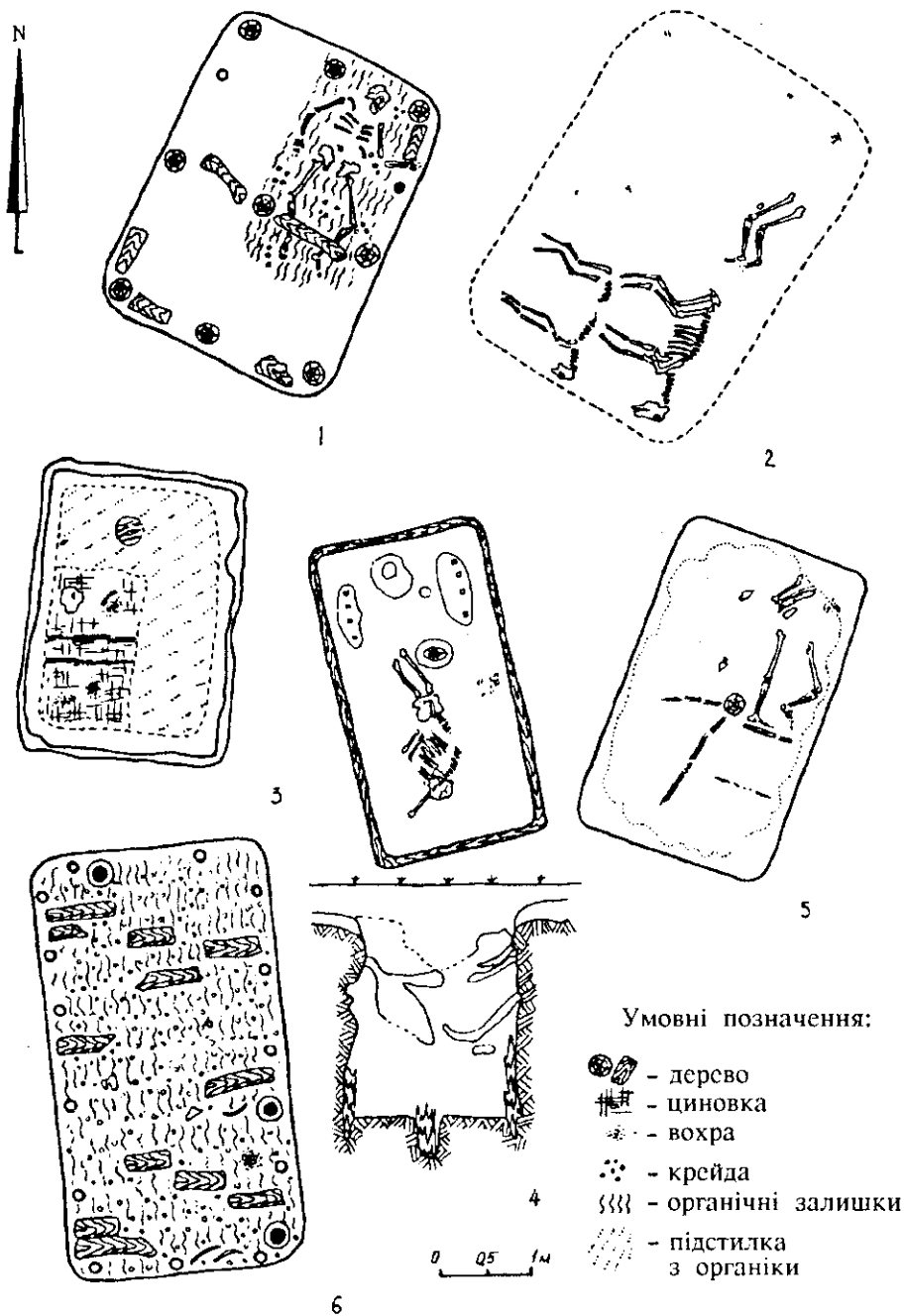

Рис. 1. Плани та перетин чотирикамерних склепів: 1 — Ширяєвський могильник, к. 1, п. 3; 2 — с. Нова Усмань, к. 1, п. 4; 3 — с. Кочетин, кург. 6, п. 1; 4 — Сингантинський могильник, п. 19; 5 — с. Усатове, к. G-5, п. 8; 6 — Лофицький курган, п. 5.

групі Биково I одноіменного р-ну Волгоградської обл., влаштований в ямі зі скошеною східною стінкою та орієнтований північ—північний захід — південь—південний схід. Розміри ями: $3,6 \times 2,5/2,35$, глибина — 1,55 м. У центрі виявлено круглу ямку діаметром 0,28 та глибиною 0,38 м з залишками стовпа. Довкола неї концентрувався інвентар: на вершні булави із змійовика виявлено у тому ж північно-східному секторі, на захід від нього — кістяне орнаментоване «кільце», а на південь — горщик з домішкою товченої черепашки в тісті. Довкола стовпа виявлено також багато золи. Ознак поховання не-

має⁴. Біля південного краю могили поховано двох коней головами на південь. Схоже, що за відсутністю небіжчика об'єктом поклоніння був сам стовп. У будь-якому випадку ритуальні дії були зосереджені довкола нього. Вказане поховання належить до зрубної культури.

Цікавішим з точки зору вивчення конструктивних особливостей споруди є пох. 8, кург. G-5 поблизу с. Екгейм-Усатове Краснокутського р-ну Саратовської обл. Розміри ями (3,7×2,2 м) та глибина (2 м) схожі з попередніми. У центрі склепу на висоту 0,6 м простежено березовий стовп, закопаний в яму. Від нього відходило три березових бруси, що поділяли простір ями на згадані сектори (рис. 1, 5). Кістяк дорослої людини займав північно-східний сектор склепу та орієнтований на північ—північний схід. При ньому виявлено кістяний жолобчастий псалій. У сусідньому, північно-західному секторі лежали бронзові ніж та бритва, а протилежний південно-східний сектор перетинала впоперек смуга червоної фарби 5—6 см завширшки. «Уздовж усіх чотирьох стінок підлога ями й весь культурний шар був поритий ходами бабаків та ховрахів», — відзначає автор розкопок⁵. Дивно, що землерії ніде не порушили контурів ями. Очевидно, вздовж периметру ями було викопано рівчачок, подібний до виявленого в пох. 19 Синташтинського могильника.

Ще більш вражаючим за розмірами є склеп пох. 1 Пичаєвського кургану (Жердевський р-н Тамбовської обл.) — 4,0×2,5, глибина 2,7 м. Вертикальну вісь утворює ямка в центрі могили, хоч залишків стовпа тут не виявлено. Небіжчик займав північно-східний сектор та орієнтований на північ—північний схід. Кінцівки ніг спущені до центральної ямки. У південній половині склепу знаходились залишки дерев'яної колісниці, а в північно-західному секторі — лопаткоподібне навершя посоха та дископодібні псалії з шипами⁶. Учасником польового симпозиуму з проблем пам'яток протоміської культури Урало-Казакстанських степів (Аркаїм, 1989) було продемонстровано матеріали Великокараганського могильника (розкопки С. Г. Боталова), що знаходиться поруч городища Аркаїм Брединського р-ну Челябінської обл. У склепі пох. 1 кург. 24 з центральним стовпом також виявлено дископодібний псалій з шипами та залишки кінських кістяків.

Отже маємо 6 склепів, об'єднаних за наявністю стовпа-ямки в центрі споруди та елементів чотирисекторної конструкції. Слід зазначити, що тоді, коли до ями опускали колісницю, вона займала половину простору, тобто два сектори. Але ж і колісниці синташтинської доби були, за розрахунками В. В. Генінга, двомісними⁷. Тож принцип чотиримісності не порушувався і в цьому випадку. У п'яти склепах є ознаки належності небіжчиків до стану колісничих: колісниці, псалії, пари коней. Наявність атрибутів влади (булава, посох) вказує, що це не прості конюхи, а саме вожді-колісничі. Позицію небіжчиків зафіксовано у чотирьох випадках. Трьох, що лежали у північно-східному секторі, було орієнтовано на північ, а четвертого, з південно-західного сектору — на південь, тобто в усіх випадках ногами до вертикальної осі — стовпа. Ногами до цієї осі лежать і коні (Бикове). Але ж вертикальну вісь не завжди можна було виявити з об'єктивних чи суб'єктивних обставин. Тому вважаю за можливе залучити до виділених склепів ще кілька, зважаючи на інші показники чотиримісності.

Пох. 4, кург. 1 поблизу с. Нова Усмань однойменного р-ну Воронежської обл. було основним. Простора яма (4,6×3,0 м) ледь заглиблена в чорнозем. Тут дерев'яна конструкція, певно, височіла над ямою. У північно-західному секторі знаходився кістяк дорослої людини, орієнтований на північ—північний схід. У південних секторах лежали головами на південь два молодих коня. Інвентар цього комплексу типовий саме для перехідної пори: два крем'яних вістря до стріл з виїмкою в основі, кістяна пряжка з одним отвором, бронзовий кинжал з прилитим рук'ям та шило⁸. Цей комплекс визначено як пізньокатакомбно-абашівський (рис. 1, 2).

На других Риковських читаннях (Саратов, 1991) А. Т. Синюк доповідав про пох. 1 Філатівського кургану (Добринський р-н Липецької обл.), де небіжчики займали всі чотири сектори склепу за наведеною вище схемою, тобто лежали ногами до умовного центру споруди. Серед численних речей — дископодібні псалії з шипами та кістяні пряжки⁹. Зворотню ситуацію спосте-

рігасмо в пох. 5 Лофіцького кургану, де можна припустити наявність чотиримісного кенотафу. Просторе дно ями (4,77×2,55, глибина — 1,05 м у материку) засипано крейдою та вкрито корою. Попід стінами відзначено 14 стовпових ямок. Інвентар розміщено в усіх чотирьох секторах споруди (рис. 1, б). Показово, що посуд розставлено «в головах», себто біля північної та південної стін¹⁰. У пох. 1, кург. 6 поблизу с. Кочетне Ровенського р-ну Саратовської обл. кенотафом був лише південно-західний сектор ями (3,2×2,2, глибина у материку — 1,2 м). Тут виявлено залишки плетеної циновки з плямами вохри. Супроводжуючі речі (дерев'яна чаша, кістяне «кільце», бронзові ножі та шило) виявлено у північно-західному секторі могили (рис. 1, з)¹¹.

Останньою спорудою цієї серії є пох. 1 поблизу с. Неприк Борського р-ну Самарської обл. Могила орієнтовано по лінії північ—північний схід — південь—південний захід. У північно-східному секторі ями (3,4×2,0, глибина 0,5 м у материку) зафіксовано посипку крейдою та кістяну пряжку, а у південно-західному — уламки горщика з домішкою товченої черепашки в тісті¹².

Переходячи до загальної характеристики виділених склепів, слід зазначити розпорошеність їх на величезній території. У сучасному адміністративному поділі це 7 областей Росії, у географічному — три регіони: Південне Зауралля, Нижнє Поволжя та Середнє Подоння, представлені, відповідно, двома, чотирма та п'ятьма комплексами. Роботи зіставлення на такому обмеженому матеріалі ризиковано. Але ж ми маємо справу з похованнями чи вшануванням пам'яті (5 кенотафів) осіб найвищого соціального рангу. Таких комплексів ніколи не буде вдосталь. Тому дозволимо собі висловити деякі міркування. У Заураллі зв'язок склепів з деталями чи ідеєю колісниці повний. У Подонні він вже фіксується на 60% (три комплекси з п'яти), а в Поволжі — лише на 50%. Наявність псалів у могилах дає таку ж тенденцію: 100, 40, 25% відповідно. До речі, єдиний псалій з Поволжя вже жолобчастий, а не дископодібний, характерний для зрубно-алакських пам'яток, а не для синташтинських. Дископодібні псалії з шипами Зауралля належать до архаїчних типів: невеликі за розмірами, монолітні та позбавлені орнаментациї. Типологічно вони найдавніші, за еволюційною схемою О. Є. Кузьміної¹³. Псалії з комплексів Середнього Подоння мають більші розміри, допоміжну планку з додатковими отворами, вставні, а не монолітні шипи та пишній нарізний орнамент, виконаний у карпато-мікенському стилі¹⁴. Вони складають наступну ланку еволюції елементів кінської вузди.

Відстоюючи хронологічний пріоритет пам'яток Південного Приуралля, де й зародилася, на наш погляд, традиція спорудження чотиримісних склепів, слід прислатися до концепції Волго-Уральського осередку культурогенезу доби пізньої бронзи¹⁵. Головним творцем процесів культурогенезу була, згідно В. С. Бочкарьова, військова знать, наділена функціями влади. Унікальне сполучення у Південному Заураллі протоміст з могильниками знаті біля їх стін (Синташта, Аркаїм) та міднорудних копалень (Таш-Казган) дозволяє там вбачати першоджерело культуротворчих процесів доби пізньої бронзи.

Важливу роботу з упорядкування пам'яток абашівської культури та їх розмежування з синташтинськими проведено О. В. Кузьміною. До кола синташтинських нею, зокрема, віднесено так звані абашівські комплекси Середнього Подоння¹⁶. Отже поява чотиримісних склепів на Середньому Дні є результатом просування на захід певної частини носіїв синташтинської культури. Схоже, що цей рух поклав край розвитку абашівської культури в Приураллі, ввібравши до себе її носіїв. Погодившись з таким припущенням, можна зрозуміти синкретизм посткатакомбної культури Середнього Подоння, яка увібрала в себе синташтинські, абашівські та місцеві риси.

Зауральські елементи (кераміка, лопатоподібні наверхші) виявлено в ранніх пам'ятках — Пічасве, Філатівка, Власівка¹⁷, і вони досить швидко зникають. Натомість, і це наочно ілюструють матеріали з чотиримісних склепів, з'являються інші показові речі: кераміка покровського типу, кістяні пряжки з двома чи одним отвором, кістяні орнаментовані деталі жезлів. Вони дозволяють синхронізувати чотиримісні склепи Середнього Подоння та Нижнього Поволжя. Останні однотайно віднесені дослідниками до пам'яток зрубної культури. Зберігаючи конструктивні особливості, склепи Поволжя лише на

25% використовувалися для поховань. Головним чином це кенотафи — суто меморіальні комплекси. У Подонні ж склепи використано з метою поховання на 80%, а в Заураллі — повністю.

Поховальний ритуал зрубної культури, коли небіжчика клали у скорченому стані на лівий бік, спиною до західної стінки ями і головою на північ, зрештою витіснив синташтинську традицію побудови чотиримісних склепів. Але цей процес не був одномоментним. У ряді поховальних споруд спостерігається зміщення небіжчика до одного з кутків ями. Так, у пох. 2 кург. 1 Павлівського плодородгоспного могильника кістяк підлітка виявлено у західному куті великої ями з орієнтацією північний схід — південний захід, але лежав він вже головою, а не ногами до центру ями¹⁸. У пох. 1 кург. 11 поблизу с. Скатівка Приволзького р-ну Саратовської обл. кістяк дитини займав південний кут ями, а скелет чоловіка лежав на лівому боці під північно-західною стінкою. Тут в одній могилі зафіксовано стару (випростано на спині) й нову (скорчено на лівому боці, кисті рук біля обличчя) позиції небіжчиків¹⁹.

Влаштування стовпа в центрі могили не практикується зі зникненням чотиримісних склепів. Але відомі випадки, коли в центрі могили викопувалась досить глибока ямка. У пох. 1 могильника «Золота Нива» III Ставропольського р-ну Самарської обл. в таку ямку поставлено дерев'яну чашу з бронзовим окуттям²⁰. Круглу забутовану камінням яму виявлено на дні кам'яного склепу в кург. 3 поблизу с. Семенівка Амвросіївського р-ну Донецької обл. (розкопки С. М. Санжарова). Цю споруду віднесено до сарматського часу, хоча в заповненні пограбованого склепу знайдено кераміку виключно зрубної культури. Зрубними були і всі розкопані кургани Семенівського могильника²¹. Отже маємо усі підстави віднести кург. 3 до пам'яток зрубної культури. Кам'яні склепи характерні саме для Північно-Східного Надазов'я²². З іншого боку, відомі випадки, коли дерев'яний стовп встановлено над поховальною конструкцією і умовним центром ями: пох. 14 кург. 5 поблизу с. Ягідне Ставропольського р-ну Самарської обл.²³; пох. 1 кург. 3 в гр. XXXII поблизу с. Пролетарське Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл.²⁴. Згадані випадки використання стовпової ямки та стовпа у поховальному ритуалі зрубної культури засвідчують культову функцію цих елементів могильних споруд, яка зародилася ще в синташтинський час.

Згідно хронологічної побудови В. С. Бочкарьова, рання група чотиримісних склепів Зауралля та Середнього Подоння синхронна Турбінському могильнику і разом з іншими пам'ятками синташтинської культури її можна датувати XVII ст. до н. е. До набору датуючих речей тут входять: лопаткоподібні навшерш, дископодібні та щиткові псалії з шипами, ножі з ромбічним закінченням черешка. Пізніші склепи Подоння та Поволжя, головним чином кенотафи, синхронні Сейминському могильнику й відбивають ранній (покровський) період зрубної культури в межах XVI ст. до н. е.²⁵. Цю групу поховань датус інший набір речей, зокрема: жолобчасті псалії, кістяні кільця до жезлів, ножі з округлим закінченням черешка, фігурні пряжки. Висновку про поділ воїнських поховань середини II тис. до н. е. на дві різночасові групи дійшли й інші дослідники на більш широкому матеріалі²⁶. Проте залишається неподоланою велика термінологічна неузгодженість між вченими, викликана, зокрема, й затримкою наукових публікацій епонімних пам'яток — Синташтинського та Покровського могильників. Настав час, подолавши вузькі межі локальних культурно-хронологічних побудов, виходу до розуміння подій євразійського масштабу, які мали місце у другій чверті II тис. до н. е. Поява чотиримісних склепів — лише один штрих нової історичної доби.

Примітки

¹ Генинг В. Ф. Могильник Синтапта и проблемы ранних индоиранских племен // СА.— 1977.— № 4.— С. 58.— Рис. 2.

² Там же.— С. 59.

³ Погорелов В. И. Ширяевский могильник бронзового века на Среднем Дону // СА.— 1985.— № 1.— С. 151, 153.— Рис. 1.

- ⁴ *Смирнов К. Ф.* О погребениях с конями и трупосожжениях эпохи бронзы в Нижнем Поволжье // СА.— 1957.— № 27.— С. 211.— Рис. 2, б; *Смирнов К. Ф.* Быковские курганы // МИА.— 1960.— № 78.— С. 173.— Рис. 1, 4—6.
- ⁵ *Синицын И. В.* Археологические раскопки на территории Нижнего Поволжья // Уч. зап. Саратовского ГУ.— Т. 17.— Вып. историч.— Саратов, 1947.— С. 97, 99.— Рис. 69.
- ⁶ *Моисеев Н. Б.* Захоронение колесничего в Пичаевском кургане // Археологические исследования в Центральном Черноземье в 12 пятилетке.— Тез. докл.— Белгород, 1990.— С. 56, 57.
- ⁷ *Генинг В. В.* Об использовании боевых колесниц степным населением Евразии в эпоху бронзы // Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини.— Тези доп.— Полтава, 1990.
- ⁸ *Пряхин А. Д., Матаев Ю. П.* Новоусманский могильник эпохи бронзы в Воронежской области // Древняя история Поволжья.— Науч. труды Куйбышевского ГПИ.— Т. 230.— Куйбышев, 1979.— С. 71—73.
- ⁹ *Синюк А. Т.* О соотношении памятников покровского типа и доноволжской абашевской культуры // Проблемы культур начального этапа эпохи поздней бронзы Волго-Уралья.— Тез. вторых Рыковских чтений.— Саратов, 1991.
- ¹⁰ *Погорелов В. И.* Раскопки курганов на юге Воронежской области // Археологические памятники на Европейской территории СССР.— Воронеж, 1985.— С. 87—89.— Рис. 7.
- ¹¹ *Юдин А. И.* Срубные кенотафы у с. Кочетного // Древности Волго-Донских степей.— Волгоград, 1992.— Вып. 2.— С. 54.— Рис. 1, 1—2; 2, 1—4.
- ¹² *Васильев И. Б.* Новые памятники срубной культуры на востоке Куйбышевской области // Вопросы отечественной и всеобщей истории.— Куйбышев, 1975.— С. 22.— Рис. 1.
- ¹³ *Кузьмина Е. Е.* Еще раз до дисковидных псалях Евразийских степей // КСИА.— 1980.— Вып. 161.— С. 10, 11.— Рис. 11.
- ¹⁴ *Пряхин А. Д., Беседин В. И.* Щитковые (дисковидные) псалии со вставными шипами // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. — V в. н. э.).— Тез. докл.— К., 1991.
- ¹⁵ *Бочкарев В. С.* Волго-Уральский очаг культурурогенеза эпохи поздней бронзы // Социогенез и культурурогенез в историческом аспекте.— СПб., 1991.— С. 26.
- ¹⁶ *Кузьмина О. В.* Абашевская культура в лесостепном Волго-Уралье.— Самара, 1992.— С. 75.
- ¹⁷ *Винников А. З., Синюк А. Т.* По дорогам минувших столетий.— Воронеж, 1990.— С. 132.— Рис. 28, 1, 2, 5.
- ¹⁸ *Синюк А. Т., Погорелов В. И.* О раннесрубных погребениях на Среднем Дону // Археологические памятники эпохи бронзы восточноевропейской лесостепи.— Воронеж, 1986.— С. 81—83.— Рис. 2, 9—16.
- ¹⁹ *Синицын И. В.* Археологические исследования Заволжского отряда (1951—1953) // МИА.— 1959.— № 60.— С. 167—169.— Рис. 59.
- ²⁰ *Жигулина Л. Н., Кузнецова Л. В.* Работы Северного отряда Средневожской экспедиции // АО, 1977.— М., 1978.— С. 173.
- ²¹ *Потемкина Т. М.* К анализу погребальных конструкций раннего железного века Юго-Восточного Приазовья // Научно-практический семинар «Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе».— Тез. докл.— Донецк, 1986.
- ²² *Гершкович Я. П.* Про кам'яні поховальні споруди зрубної культури Північно-Східного Приазов'я // Археологія.— 1982.— № 41.
- ²³ *Мерперт Н. Я.* Материалы по археологии Среднего Заволжья // МИА.— 1954.— № 42.— С. 62—64.
- ²⁴ *Ковалева И. Ф.* Север степного Поднепровья в среднем бронзовом веке.— Днепрпетровск, 1981.— Рис. 13, 4.
- ²⁵ *Бочкарев В. С.* К вопросу о хронологическом соотношении Сейминского и Турбинского могильников // Проблемы археологии Поднепровья.— Днепрпетровск, 1986.— С. 107—109; *Бочкарев В. С.* Новые абсолютные даты для бронзового века Европы // Северная Евразия от древности до средневековья.— СПб., 1992.
- ²⁶ *Малов П. М.* «Абашевские племена» Нижнего Поволжья: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— СПб., 1992.— С. 14; *Цимиданов В. В.* Две группы воинских погребений середины II тыс. до н. э. в Волго-Донском регионе // Материалы археологического семинара.— Донецк, 1992.— Вып. 1.

ЧЕТЫРЕХКАМЕРНЫЕ СКЛЕПЫ СИНТАШТИНСКОЙ ЭПОХИ

В статье выделяются как особый тип погребальных сооружений многокамерные гробницы, связанные с захоронениями воинов-колесничих. Материалы раскопок В. Ф. Генингом Синташтинского могильника в Южном Зауралье позволяют проследить зарождение традиции сооружения обширных гробниц, рассчитанных на захоронение нескольких человек и установку колесницы. С распространением синташтинской культуры на запад во второй четверти II тыс. до н. э. склепы колесничих фиксируются в Башкортостане, Самарской, Тамбовской, Липецкой, Воронежской, Саратовской и Волгоградской областях. Однако, к западу от Урала повозки в склепы колесничих уже не помещались, а внутримогильное пространство с помощью столбов и перегородок распределялось на четыре камеры (места), предназначенных для захоронения колесничих и зависимых от него лиц или упряжных животных. Фиксируемое количество умерших в склепе колеблется от одного до четырех лиц, что предполагает возможность дозахоронения в свободные отделения. Рассмотренный тип склепов получает развитие в покровской срубной культуре, генетически связанной с синташтинской. Исчезает он к середине II тыс. до н. э., вместе с практикой захоронения колесничих.

V. V. Otroshenko

FOUR-CHAMBER VAULTS OF THE SYNTASHTINIAN AGE

Multichamber vaults of graves of chariotmen-warriors are identified as a specific type of burial structures. Findings from the Syntashtinian burial ground in the Southern Urals excavated by V. F. Gening permit tracing initiation of the tradition to build large tombs intended for burial of several people and a chariot. With spreading of the Syntashtinian culture westwards in the second quarter of the 2nd millenium B. C. the vaults of chariotmen are found in Bashkortostan, as well as in Samara, Tambov, Lipetak, Voronezh, Saratov and Volgograd regions. But westwards of the Urals chariots did not go in the vaults and the space inside the tomb was divided into four chambers by means of pillars and partitions. Those four chambers were intended for burying a chariotman and either persons who served him or draught animals. The fixed number of the deceased in a vault varies from one to four persons, which implies a possibility of additional burying in free chambers. The vault type analyzed is present also in the Pokrovian Srubnaya culture which is genetically related to the Syntashtinian culture. This type of vaults disappears in the mid-2nd millenium B. C. together with the procedure of burying chariotmen.

ФІБУЛИ КОЧОВИКІВ ПІВДЕННОГО ПРИУРАЛЛЯ

М. Г. Мошкова

Вводиться до наукового обігу великий масив фібул з пізньосарматських поховань Південного Приуралля та вирішується ряд пов'язаних з цим проблем: території поширення, часу побутування та місця виробництва певних типів фібул.

У II—I ст. до н. е. та особливо з перших віків нашої ери в костюмі осілого, а потім і кочового населення Східної Європи починають досить широко використовуватись фібули. Численні знахідки їх з античними матеріалами, кількість, а головне, колосальна робота з класифікації та типології А. К. Амброза¹ зробили ці вироби одним із надійніших орієнтирів при датуванні супутніх їм комплексів. Запропоновані А. К. Амброзом дати різноманітних ти-